

UN PLAT DE CERÀMICA DE PROCEDÈNCIA ORIENTAL (SEGLES XIV-XV) TROBAT AL FOSSAT DEL CASTELL CARTOIXA DE VALLPARADÍS

Albert Roig i Deulofeu, Jordi Roig i Buxó

Arran de les darreres excavacions i treballs realitzats al castell cartoixa de Vallparadís s'ha pogut detectar la presència d'un extraordinari sistema defensiu del castell. L'edifici presenta un ampli fossat als costats nord, est i sud del castell, excavat en el terreny natural argilós. L'excavació ha mostrat una seqüència estratigràfica que abasta dels segles XIII al XVIII i que ens permet conèixer i identificar, a través dels diferents nivells de rebliment (de runa, material constructiu, ceràmic, restes òssies i deixalles diverses), les successives reformes i transformacions que ha sofert l'edifici i, alhora, conèixer-ne la història i l'evolució.

El material recuperat al fossat és extraordinàriament abundant. Les primeres iniciatives de recollida de materials es remunten als anys cinquanta i foren dutes a terme pel senyor Josep Rigol i Fornaguera, a partir de les obres de restauració i de consolidació del castell. Posteriorment, ja a l'any 1982, s'hi portà a terme una primera campanya d'excavacions dirigida per Domènec Ferran i Antonio Moro, seguida de dues intervencions més, els anys 1988 i 1991, dirigides aquestes per Antonio Moro. Les excavacions realitzades entre el gener i el maig de l'any 1992 també anaren a càrrec d'Antonio Moro.

Amb aquesta nota es pretén fer un estudi d'una peça de ceràmica que, per les seves característiques tècniques i decoratives, es diferencia totalment del conjunt ceràmic recuperat al castell al llarg dels diferents anys d'intervencions.

Concretament, es tracta d'un gran plat, actualment conservat al Museu del castell cartoixa (núm. inv. 1435), que ha pogut ser reconstruït en tot el seu perímetre. Malauradament, es troba en un estat molt deficient de conservació. Va aparèixer als anys cinquanta, arran de la restauració del castell, quan s'efectuaren unes intervencions o rases a la part nord del fossat, que deixaren al descobert l'actual pont d'entrada a l'edifici. Les excavacions afectaren els estrats superficials, els últims tres metres de farciment, i s'arribà fins a nivells dels segles XIV-XV en el cas més reulat (presència de ceràmica blava valenciana, juntament amb les restes del plat). Malauradament, en aquesta recollida de restes duta a terme pel senyor Rigol no es féu cap lectura estratigràfica i el material s'agrupà indistintament en un mateix lot.

Descripció de la peça

Es tracta d'un plat amb ala i fons de peu anular, dels corresponents als anomenats *ataifors* de producció oriental, concretament l'*ataifor* tipus II variable B de les classificacions actuals de les ceràmiques del món musulmà.²

Les seves dimensions són: 37,3 cm de diàmetre total, 3,3 cm d'ala i 12,5 cm del peu anular, que té 9 mm de gruix i una alçada de 2,5 cm. El gruix de les parets oscil·la entre els 6 i els 9 mm de gruix.

El plat es troba restaurat en la seva major part i presenta un estat de conservació força precari; el vernís apareix molt irisat, amb un alt grau d'oxidació i formant laminacions; la decoració es barreja amb el vernís blanc i el vidriat i n'impedeix la visió correcta.

La peça està engalbada, envernissada i vidriada tant per l'anvers com pel revers, és a dir, el seu procés d'elaboració

va consistir a impregnar el plat ja cuit d'una engalba líquida argilosa. Seguidament s'hi va aplicar, per immersió o abocament, una coberta de vernís blanc estannífer. Sobre aquesta coberta, es va decorar el plat amb òxid de cobalt (color blau). Finalment s'hi va afegir una capa de vidriat transparent o vernís plumbífer incolor, en aquest cas d'un gruix força considerable (1,5 mm) que impermeabilitza la peça. Tot i així, el peu anular del plat no apareix vidriat al revers, però sí amb regalims de vernís blanc; al centre del fons s'hi observen, també al revers, unes traces de decoració consistent en tres petites pinzellades de blau, realitzades directament damunt la pasta, sense que se'n pugui determinar el significat.

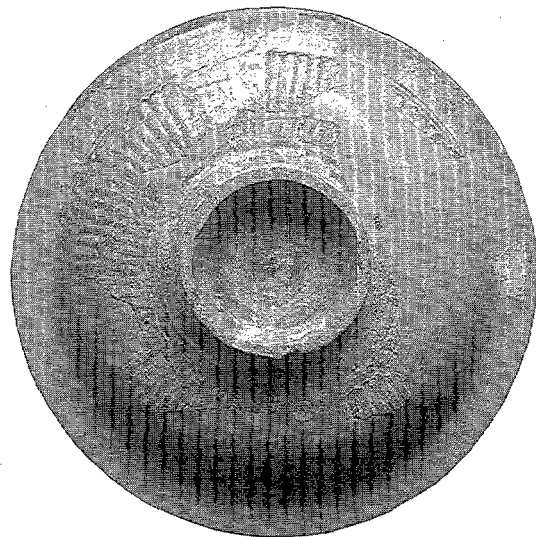
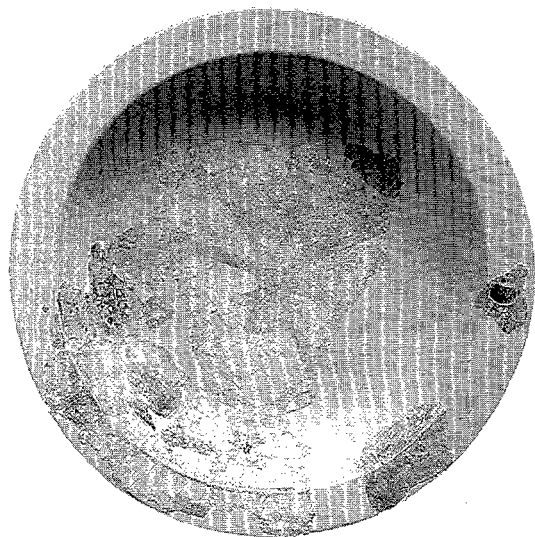
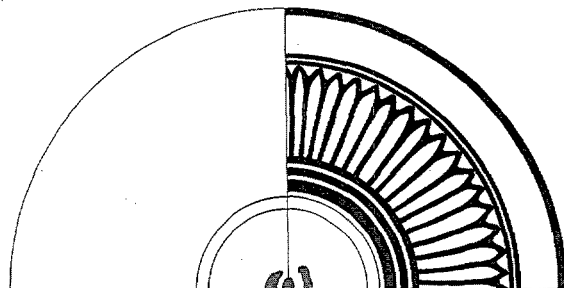
La decoració, molt malmesa i desfigurada, apareix per ambdues cares i és d'un color blau molt intens (blau cobalt). La decoració del revers es conserva en gran part, i presenta un motiu geomètric, amb una banda de tres línies concèntriques (de 3 a 7 cm de gruix) a l'alçada del peu, i tres més entre la vora del plat i el punt d'inflexió de l'ala, les quals emmarquen una gran sanefa central de tipus geomètric al voltant del plat. La decoració de l'anvers és molt difícil de desxifrar. Tanmateix, pel que es pot apreciar es devia tractar d'una composició molt complexa i recarregada que hauria cobert el plat en la seva totalitat. Presenta un disseny i una distribució radial a partir d'una estrella central de vuit puntes, configurant així un esquema cruciforme sobre la base de l'encreuament de bandes de color blau esteses de vora a vora de la peça. S'observa una línia concèntrica que envolta la vora, i dues de més fines a l'altura de la inflexió de l'ala. La decoració de l'orla és també difusa: s'hi entreveu un tipus de motiu floral amb petites fulles que es va alternant. Els espais buits deixats entre els braços de l'estrella apareixen decorats amb un farciment de petits ulls amb un punt central, circulars o ovalats, i tots agrupats (semblen incisos damunt del blau), configurant segurament algun tema floral o geomètric sense determinar.

El tipus de pasta també és força especial, de cuita oxidant i amb una coloració groguenca pàlida; presenta una textura molt fràgil i poc consistent de tipus sorrenc, que es desfà amb facilitat, amb mínusculs puntets negres de desengreixant. Seria aclaridora i d'especial interès l'anàlisi d'aquesta pasta.

Consideracions

Un cop feta la descripció de la peça i després de consultar la bibliografia referent a ceràmiques postmedievales de producció peninsular, no s'ha localitzat cap paral·lel semblant. Només dos plats decorats amb reflex metàl·lic i blau, atribuïbles a produccions malagenyes dels segles XIII-XIV, presenten una decoració del revers molt semblant a la nostra i una distribució de l'anvers amb estrelles radials.³ D'altra banda, van ser els obradors malagenys, poc abans de formar el regne nazarí (any 1231), els que van introduir el vernís blanc estannífer, la decoració de blau cobalt i el reflex daurat, a partir de contactes amb artesans procedents del Pròxim Orient (zones de Pèrsia, Síria, etc.).⁴

Un altre paral·lel localitzat, aquest molt més clar, és un conjunt de fragments apareguts al castell de Llinars del Vallès, d'unes característiques molt semblants a aquest plat



Anvers plat oriental (segles XIV-XV). Fons museístic de Terrassa, número d'inventari 1435.

Revers plat oriental (segles XIV-XV). Fons museístic de Terrassa, número d'inventari 1435.

(decoració blava, vidriat incolor molt gruixut, oxidació laminar del vernís, composicions geomètriques amb estrelles...) i identificats com a produccions islàmiques extrapeninsulars del segle XIV (Síria).⁵

Així, doncs, i a partir de la seva morfologia, les característiques tècniques, el tipus de pasta i el tipus de decoració (exclusivament de blau), s'apunta al probable origen oriental d'aquest plat, sense que se'n pugui determinar amb més precisió la procedència exacta, tal vegada atribuïble a les produccions ceràmiques de l'àrea siriana o magribina, les importacions de les quals semblen tenir el seu moment àlgid dins el segle XIV, com a mínim al Mediterrani occidental.⁶ D'altra banda, es constata la manca de bibliografia especialitzada sobre aquest tipus de peces d'importació a casa nostra.

Podem situar perfectament la cronologia d'aquest *ataifor*, car veiem que és posterior amb tota seguretat al moment de vigència del monestir cartoixà i les seves reformes (1344-1413), clarament detectades per un potent estrat de runes (campanya del 1991), en un nivell al qual no s'arriba durant l'excavació de Rigol, els anys cinquanta. D'altra banda, és difícil l'atribució d'aquest plat a la comunitat religiosa dels cartoixans, orde caracteritzat pels seus principis de frugalitat i austeritat. Aquest fet ha quedat prou documentat pel registre arqueològic del fossat, en què manquen les ceràmiques de taula decorades de luxe.

Per tant, la peça s'ha d'emmarcar durant l'època de senyoriu dels Sentmenat (a partir del 1432), que faran

ostentació de prestigi social i es dotaran d'una vaixel·la luxosa de pisa, decorada en blau i amb reflex de Paterna i de Manises, tan de moda en aquells moments. Seria interessant de poder contrastar i reafirmar documentalment aquest fet, testimoni arqueològicament, a partir dels encàrrecs i dels certificats de compra de peces als obradors valencians, o fins i tot a partir dels inventaris dels mateixos béns materials del castell.

Després d'aquesta valoració global, doncs, es proposa per a aquest plat d'importació extrapeninsular (pròxim orient) una datació que oscil·laria entre el segle XIV i el segle XV, cronologia que correspon al seu context ceràmic.

NOTES

1. A. MORO, *Memòria de l'excavació d'urgència al fossat nord del Castell Cartoixa de Vallparadís (1988-1991) (Terrassa, Vallès Occidental)*. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Gerència Municipal d'Urbanisme de Terrassa, 1992.
2. G. ROSSELLÓ BORDOY, "Nuevas formas en la cerámica de época islámica", *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* [Mallorca], 39 (1983), p. 237-259; R. AZUAR RUIZ, *Denia islàmica. Arqueologia y poblamiento*, Alacant: Diputació Provincial d'Alacant, 1989.
3. L. M. LLUBIÀ, *Ceràmica medieval española*, Barcelona: Labor, 1967, p. 91-93.
4. *Ibidem*, p. 82-90.
5. J. BARRACHINA, *El castell de Llinars del Vallès. Un casal noble a la Catalunya del segle XV*. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983, p. 166-169.
6. J. THIRIOT, "Céramiques fines islamiques du Midi de la France au bas Moyen Âge": *Ceràmica medieval no Mediterràneo Occidental*, Lisboa 1987. Mértola, 1991, p. 285-303.